

Społeczne reprezentacje historii stosunków polsko-żydowskich oraz Holokaustu. Rola edukacji szkolnej na tle emocji, postaw i kontaktu międzygrupowego.

Wyniki badań sondażowych, przeprowadzonych w ciągu ostatniego dwudziestolecia wykazują, że antysemityzm w Polsce jest nadal żywym problemem (Krzemiński, 1996; 2004; Bilewicz, Winiewski i Kofta, 2011). Mimo ogromnej liczby prac na temat Holokaustu, które trafiły do księgarń i stałej obecności tej tematyki w mediach, z roku na rok narasta niewiedza o Zagładzie Żydów i utwierdza się ich stereotypowe postrzeganie (Bilewicz, Winiewski i Radzik, 2012). Postawy antysemickie nie są obce także najmłodszemu pokoleniu Polaków, które mimo prawie całkowitego braku kontaktu z Żydami, żywi wobec nich niechęć i podziela stereotypowe przekonania rodziców (Bilewicz i Wójcik, 2009).

Współczesna psychologia wskazuje szereg możliwych przyczyn, które mogą sprzyjać powstawaniu i utrzymywaniu się sztywnych negatywnych przekonań wobec tych, których w rzeczywistości nie znamy. Mogą one wynikać zarówno z kierowania się uprzedzeniami (Macrae, Stangor i Hewstone, 1999), jak i awersyjnych emocji, które te grupy wywołują (Mackie, Devos i Smith, 2000). Zgodnie z teorią kontaktu międzygrupowego, wpływ tych czynników powinien być szczególnie silny przy braku możliwości wejścia w bezpośrednią interakcję, która mogłaby służyć weryfikacji uprzedzeń i nawiązaniu nici sympatii (Pettigrew i Tropp, 2006). Ponieważ sposób, w jaki myślimy o *innych*, w znacznej mierze jest uzależniony od przynależności grupowej (Tajfel i Turner, 1979), stereotypy i uprzedzenia mogą być także przekazywane z pokolenia na pokolenie w procesie socjalizacji.

Celem mojej pracy magisterskiej było sprawdzenie, jak z problematyką tak ugruntowanego w Polsce i transgeneracyjnie przekazywanego antysemityzmu radzi sobie polska szkoła, która w 2003 roku włączyła temat Holokaustu do obowiązującego programu nauczania (OSCE, 2006). Czy podtrzymuje ona stereotypy związane z polską tożsamością czy

też przeciwdziała im, a zatem redukuje efekt stereotypizacji? Opierając się na wskazaniach pedagogów, którzy także na kartach podręczników szkolnych znajdują błędy i uproszczenia, powielające funkcjonujące w społeczeństwie antyżydowskie stereotypy (Węgrzynek, 2006), zakładałam, że rola edukacji szkolnej będzie polegała raczej na podtrzymywaniu zniekształconej wizji polsko-żydowskich relacji niż jej weryfikowaniu.

Analizowane przeze mnie badanie zostało przeprowadzone w ramach obchodów 70. rocznicy Powstania w Getcie Warszawskim w dwudziestu stołecznych szkołach średnich. Uczniowie odpowiadali w nim na pytania, diagnozujące zarówno ich wiedzę i zrozumienie wydarzeń historycznych związanych z Zagładą, jak i postawy wobec osób pochodzenia żydowskiego. Zostali oni także poproszeni o podanie oceny przedmiotowej z historii i liczby godzin, które w ich szkołach poświęcone były tematyce Holokaustu. Uzyskane wyniki pozwoliły mi na zweryfikowanie postawionych hipotez o wpływie edukacji szkolnej na postrzeganie polsko-żydowskich relacji przez uczniów i ich stosunek do Żydów.

Wyniki badania potwierdziły, że edukacja szkolna w unikalny sposób podtrzymuje zniekształcony obraz przeszłości, będący często w większym stopniu odwzorowaniem potrzeb tożsamościowych niż faktów historycznych. Im więcej godzin w szkołach było poświęcone tematyce związanej z Holokaustem, tym bardziej stereotypowe okazywało się jego postrzeganie przez uczniów. Rozległe omawianie Zagłady podczas lekcji sprzyjało przecenianiu pomocy, jakiej Polacy udzielali Żydom (oceniu jej jako więcej niż wystarczającej), co z kolei okazało się utwierdzać niechęć do wchodzenia z nimi w interakcję.

Związek przekonania o wystarczalności polskiej pomocy i niechęci do Żydów staje się bardziej zrozumiały w kontekście innego zaobserwowanego przeze mnie efektu. Wysokie ocenianie polskiej pomocy dla Żydów okazało się sprzyjać kontryfaktycznemu przekonaniu, że to Polacy (a nie Żydzi) ucierpieli najbardziej podczas wojny. Mediatorem tej zależności okazał się żywiony wobec Żydów gniew, znany w literaturze psychologicznej jako czynnik

przesądający o trwałości konfliktu i oporności na argumenty (Rydell i in., 2013). Uzyskane wyniki wspierają hipotezę badaczy zakładających, że przyczyną polskiego antysemityzmu jest symboliczna rywalizacja o uznanie cierpień własnego narodu, w oczywisty sposób zaburzająca widzenie wspólnej historii (Krzemiński, 1996).

Badanie wykazało jednak także, że szkoła, przekazując wiedzę historyczną, może przeciwdziałać uprzedzeniom w postrzeganiu relacji polsko-żydowskich. Wiedza szkolna, wyrażona w postaci ocen, okazała się redukować zniekształcenia w rozumieniu historii, także te związane z rywalizacyjnym postrzeganiem cierpień obu narodów. Wyjątkiem jest postrzeganie polskiej pomocy dla Żydów, które okazało się pozytywnie związane zarówno z intensywnością nauczania (liczbą godzin), jak i osiąganymi przez uczniów ocenami.

Wyniki mojej pracy pokazują, jak ważna jest kontynuacja badań nad tą tematyką, które wyjaśnią, w jaki sposób edukacja szkolna wpływa na uczniów i jak można zredukować jej negatywny wpływ i wzmacniać pozytywny. Problematyka ta stanowi nadal temat mojej pracy naukowej w Centrum Badań nad Uprzedzeniami i stała się inspiracją do zainicjowania polsko-niemieckiego projektu badawczego na temat możliwości zmiany postaw wobec dyskryminowanych grup i roli edukacji w modelowaniu relacji międzygrupowych.

Literatura

- Bilewicz, M., Winiewski, M. i Kofta, M. (2011). Zagrożający spiskowcy. Zjawisko antysemityzmu w Polsce na podstawie Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2009. W: M. Kofta i M. Bilewicz (red.), *Wobec obcych. Zagrożenie psychologiczne a stosunki międzygrupowe*. Warszawa: PWN.
- Bilewicz, M., Winiewski, M. i Radzik, Z. (2012). Antisemitism in current Poland: Psychological, religious and historical aspects. *Journal for the Study of Antisemitism*, 4, 801-820.
- Bilewicz, M. i Wójcik, A. (2009). Antysemityzm na gruzach szteti. Stosunek polskiej młodzieży do Żydów In miastach i miasteczkach południowej i wschodniej Polski, W: L. Nijakowski (red.), *Etniczność, pamięć, asymilacja. Wokół problemów zachowania tożsamości mniejszości narodowych i etnicznych* (s. 153-167), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S.L. i Kawakami, K. (2003). Intergroup contact: The past and the future. *Group Processes and Intergroup Relations*, 6, 5-21.
- Krzemiński I. (1996). Czy Polacy są antysemitami? Zjawisko i znaczenie antysemityzmu. W: I. Krzemiński (red.), *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego* (s. 146-198). Warszawa: Oficyna Naukowa s.c.
- Krzeminski, I.(2004). *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie. Raport z badań*. Warszawa: Scholar.
- Mackie, D. M., Devos, T. i Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602- 616.
- Macrae, S.N., Stangor, Ch. i Hewston, M.(1999). *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne
- OSCE (2006). *Education on the Holocaust and anti-Semitism. An overview and analysis of educational approaches*. Warsaw: OSCE/ODIH.
- Rydell, R. J., Mackie, D. M., Maitner, A. T., Claypool, H. M., Ryan, M. i Smith, E. R. (2008). Arousal, processing, and risk taking: Consequences of intergroup anger. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1141-1152.
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1979). The social identity theory of intergroup behaviour. W: S. Worchel i W. Austin (red.), *Psychology of intergroup relations* (s.33–48). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Węgrzynek, H. (2006). Prezentacja Holokaustu i dziejów Żydów w aktualnych podręcznikach historii. W: A. Żbikowski (red.), *Nauczanie o Holokauście* ss.13-74). Pułtusk: ASPRA-J